

POZNÁMKY K VEŘEJNOPRÁVNÍM ASPEKTŮM SLUŽEBNOSTÍ ŘÍMSKÉHO PRÁVA

JAN ŠEJDL

Právnická fakulta university Karlovy, Katedra právních dějin, Česká republika

Abstract in original language

Uvedený příspěvek si klade za cíl nastínit některá možná, či pouze zdánlivá ovlivnění typicky soukromoprávní oblasti římskoprávních služebností právem veřejným. Svým charakterem se věnuje především obecné nauce služebností, a tedy nezabývá se konkrétními zvláštnostmi jednotlivých služebností, jaké se mohou vyskytnout, je-li v nich veřejnoprávního prvku.

Key words in original language

Servitutes, ius romanum, ius publicum

Abstract

This article seeks to shed light on the possible or alleged influence of public law on Roman servitudes as a typically private law area. Primarily, it concerns the theory of servitudes in general. It does not address the individual specificities of concrete types of servitudes that may occur if an element of public law is present.

Key words

Servitutes, ius romanum, ius publicum

Vzájemné ovlivňování mezi právem veřejným a právem soukromým není produktem pouze současné doby a současného světa práva a právní teorie, avšak je zcela imanentní součástí existence práva jakožto normativního systému, který si klade za cíl být regulativním systémem obecným, či dokonce všeobecným, a to jak ve vztahu k typům subjektů, tak ale i ve vztahu k typům věcí, jež tvoří ohnisko jeho existence. Charakter tohoto ovlivňování je však zásadně podmíněn mimo jiné vzájemnou souvztažností, souvislostí a blízkostí obou těchto fundamentálních odvětví práva. Míra jejich oddělení, či naopak spojování obou v jeden celek však nepředstavuje žádný determinant míry ovlivňování mezi oběma větvemi práva, určuje ale způsoby, metody, jimiž se toto ovlivňování děje a do jisté míry také charakter tohoto ovlivňování. Pokud je tedy sevření mezi právem veřejným a soukromým užší, normativně, či pramenně jsou obory propojeny, pak je ovlivňování v zásadě možné i na aplikační či bezprostřední úrovni, je-li tomu naopak, pak je tato možnost obmezena, a to především na práci vědeckou, na normotvorbu, či na případné odvozené úvahy de lege ferenda.

Tento text, jak už i samotný jeho název napovídá, neklade si za cíl komplexní zmapování, analýsu a rozřešení všech otázek vážících se na

problematiku kontaktu práva soukromého a práva veřejného z úhlu pohledu římskoprávních služebností. Jedná se spíše o několik bodů, zmínek, či snad nápadů, kde by bylo možno vidět vliv nebo odraz veřejného práva, či kde ten vliv a odraz je pouze zdánlivou skutečností, jež však má jiné zdůvodnění. Ve skutečnosti zde budou mnohem více otázky pokládány a otevírány dosti možná Pandóřiny skříňky práva, avšak nelze tomu jinak, neboť zkoumání těchto otázek je teprve na počátku a představuje úkol i v tak úzké profilaci, jakou služebnosti římskoprávní jsou, nepříliš snadný, ale především dlouhodobý a rozsáhlý, vzhledem k silnému theoretickému dosahu. Na druhou stranu je jistě právě tento dosah, či přesah důležitý a prospěšný každému zkoumání práva, které nemá být pouhou interpretací norem, či kvantifikací rozhodovací praxe.

V čem však jsou právě služebnosti tím nosným úhlem pohledu, tím vhodným objektem zkoumání vztahu a ovlivňování soukromého práva právem veřejným? Možné odpovědi na uvedenou otázku jsou dvojího druhu. Jednak spočívá specificita služebností, a to jak ryze římskoprávních, tak ale i služebností, jak ze starověku vystoupily a prošly dějinami práva až do dob dnešních, právě ve značné míře stability a neměnnosti daných konkrétních práv, ale i obecných rámců, které služebnosti upravují. Tato značná stabilita skutečně prochází skutečně celou dobu právního vývoje od prvotního vzniku institutu v nejstarších dobách římských, jak dokazují i soudobé právní řády.¹

Druhý aspekt, který pasuje služebnosti na vhodný referenční rámec výše nastíněného ovlivňování, je skutečnost, že služebnosti bývají se značnou dávkou obvyklosti označovány za typicky soukromoprávní institut, tedy ve smyslu ulpianovské definice práva bychom mohli říci, že jsou plně v zájmu jednotlivcově.² Jak bude i vidno dále, tato skutečnost však není ani v nejmenším natolik jednoznačná, a to ani v právu dnešním, ale ani v právu římském, neboť institut služebností vždy představoval sice soukromoprávní institut, avšak s jistými, dokonce snad i nutnými dosahy do práva veřejného, respektive do některých charakteristik, které mohou být typickými spíše právům veřejným.

Dalším determinantem všech úvah na dané thema je také vzájemný vztah veřejného a soukromého práva. Tato bipartice není v římském právu tak silná a nepřekonatelná, jak by se mohlo na první pohled i z Ulpianova fragmentu zdát. Na vzájemný vztah mezi římským

¹ Servitudes v Code civil, art. 637 et al., Dienstbarkeiten v BGB v ust. § 1018 et al., v ABGB v ust. § 472 et al., le servitù v Codice civile v čl. 1027 a mnoho dalších příkladů, včetně návrhu nového českého občanského zákoníku občanského.

² Dig. 1.1.1.2 (Ulp. Lib. 1 inst.). Huius studii duae sunt positiones, publicum et privatum. publicum ius est quod ad statum rei romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim. publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus constitit. privatum ius tripartitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus.

právem veřejným a soukromým bylo již napsáno několik textů,³ a tak není zde místa pro jeho zevrubné popsání a je nutno se obmezit pouze na konstatování silné vzájemné blízkosti a faktické nevýrazné odlišitelnosti mezi oběma větvemi práva. Jako drobný důkaz této situace může být kupříkladu také samotný obsah *Corpus Iuris Civilis*, kde jsou, ač by název mohl svědčit o pouze soukromoprávním obsahu, soustředěny také významné části práva veřejného, jak koneckonců bude vidět i z několika příkladných dále uvedených fragmentů. Vzájemné prolínání pravidel a norem veřejného a soukromého práva tedy není možno považovat v římském právu za jev neobvyklý a jemu cizí. Za dané situace je také možno vnímat vzájemné ovlivňování mezi oběma větvemi práva jako nezprostředkované, a tedy přímé.

První z oněch poznámek k vzájemnému možnému, či naopak pouze zdánlivému ovlivňování práva soukromého právem veřejným směřuje k jednomu z nejzákladnějších pravidel služebností, které ovšem je základním a společným i pro celý obor práv věcných. Jedná se o jejich uzavřený počet, specifickost věcných práv.

Jednou z typických soukromoprávních premis je volnost subjektů ve sjednávání si práv a povinností, jak jsou jim vhodné. Tedy záleží na subjektech, jaký obsah, a tedy jaká práva a povinnosti si dohodnou a vymíní. Tato soukromoprávní volnost je jedním z typických znaků celého oboru práva soukromého a je v přímém protikladu k veřejnoprávní metodě, kde je typická právě obmezenost práv a povinností, či jinak řečeno jejich přesná vymezenost. Nutno však na druhou stranu přiznat, že toto rozlišení není ve starověku výrazně jasné a zřetelné a je spíše theoretické. Tato skutečnost však nutně nebrání možné úvaze, zdali se ve skrytu uvedená veřejnoprávní metoda neprojevila vzhledem k římskoprávní provázanosti veřejného a soukromého práva i v právu soukromém, tedy ve věcných právech.

Lze se tedy tázat, zdali je výše uvedené obmezení věcných práv, a tedy i obmezení služebností, vlivem veřejného práva, či zdali je naopak imanentní součástí povahy věcných práv jako práv absolutních, majících svého účinku *erga omnes*. Druhý možný pramen uvedeného obmezení pak může spočívat v charakteru římského práva, jehož nejzákladnější otázka vždy zní *qualis actio*, tedy jakým způsobem můžeme dané právo chránit, jakou žalobu můžeme použít k vymožení předmětného práva. Tato situace je však typicky římská a již se výrazněji neodráží do práva soudobého, kde je právo formováno jinými způsoby, nežli určenými žalobami.

Je také nutné se alespoň v základě zamyslet nad účelem a důvodem existence tohoto obmezení věcných práv a služebností. Vlastnické právo, jakožto jistě nejzákladnější z věcných práv, které vůbec umožňuje nakládání s prostředky a představuje základ všem

³ Například M. Skřejpek, *Ius privatum – ius publicum, vzájemné vztahy a souvislosti*. Acta Universitatis Carolinae, Iuridica, 38/2-3, 1992, ss. 35 – 164 a vše tam uvedené.

majetkovým právům, je unikátním právem s typicky určeným obsahem. Lze si skutečně zatěžko představit, že by bylo možno vytvořit si nějaké odlišné právo (v subjektivním smyslu slova), které by zabezpečovalo obdobně zájmy daného subjektu a zároveň by účinně mohlo koexistovat mezi ostatní masou práva vlastnického. Lze namítat, že římské právo takovouto specificitu v podobě praetorského vlastnictví zná. V tomto případě se však nejedná o konkurenci typu práva, tedy jeho obsahu, ale pouze o konkurenční způsob určení subjektu práva a v jistém smyslu odlišný způsob ochrany tohoto práva, který, jak konec konců vychází i z formulace žaloby Publiciánské jakožto *actione fictivae*, představoval spíše dočasný, či překlenovací prvek umožňující snazší dynamiku vlastnického práva. Je tedy možno konstatovat, že v případě vlastnického práva, vzhledem k jeho charakteru můžeme považovat ono typové vymezení za důsledek samotného charakteru vlastnického práva jakožto všeobecného právního panství nad věcí, svým způsobem jako unikátní vrchol možnosti subjektu v nakládání s objektem, kde případná odlišnost by již neznamenala onu imanentně ve vlastnickém právu přítomnou absolutnost. Tyto závěry však není možno bez dalšího aplikovat na služebnosti a další práva věcná, neboť ty tento vrchol nepředstavují.

Vzhledem k premise o zcela volném sjednávání práv mezi subjekty lze mít z pohledu římského práva také velké množství výhrad, neboť římské právo je provázáno se zásadou typové vázanosti kontraktů a kupříkladu zásada *pacta sunt servanda* je zásadou neřímskou, ale pozdější. Bylo by tedy možno v případě služebností totéž, jako v případě smluv, tedy jejich uvolnění, co do onoho omezujícího výčtu. V případě kontraktů dalece pořímským vývojem došlo k obecnému přijetí zásady *pacta sunt servanda*, tedy byla zcela uvolněna typová vázanost smluv, respektive jejich obsahu, tedy práv a povinností. Je tedy možno uvažovat nad otázkou, zdali je i služebnostem možno, aby byly zřizovány bez typových rámců, jak je znalo právo římské. Vzhledem k tomu, že takovéto typové svázání není pojmovou součástí obsahu služebností, pak je možno, a vývoj práva během XX. století je tomu důkazem, zřizovat služebnosti, respektive obecně věcná práva k věcem cizím, jež obvykle bývají podřazovány pod pojem služebností, bez typového obmezení, jak jej nepřekročitelně znalo právo římské.

Obecně vzhledem k věcným právům nelze považovat typové určení za cizí element vstupující do sféry práva soukromého z oblasti práva veřejného, ale za vlastní součást soukromého práva, kde je pojmově spjato především s právem vlastnickým. Lze mít za to, že na služebnosti pak bylo to obmezení aplikováno buď pod vlivem vlastnického práva, či je obecně spjato s římskoprávní typovou vázaností, jak je vidět nejenom u služebností, ale jak výrazně ovlivňuje i sферу kontraktů a obligačního práva.

Dalším významným aspektem, o němž lze v souvislosti s možným vlivem veřejného práva na oblast služebností mluvit, je ohraničení pozemkových římských služebností objektivní potřebou pozemku. Na toto ohraničení je možno nahlížet dvěma způsoby, jednak jako na

limitaci vůbec samotného vzniku služebnosti, tedy zdali vůbec mezi předmětnými pozemky služebnost vznikne, čili nic, a na druhou stranu jako omezení, či spíše vymezení rozsahu vykonávání služebnosti, tedy určení faktického zatížení služebného pozemku.

Aby bylo možno alespoň nastínit odpověď na otázku, zdali lze vidět v tomto obmezení služebností vliv práva veřejného, či zdali se jedná o autentický aspekt soukromých (věcných) práv, je nutno pohlížet na danou limitaci také prostřednictvím její funkce, tedy prostřednictvím úvahy, co vedlo římskou společnost k zavedení (či pouze udržování) tohoto modelu, případně na jaké problémy je dané obmezení reakcí. Lze se domnívat, že původnější a primární funkcí obmezení služebnosti na objektivní potřebu panujícího pozemku je zcela souladná se samotným účelem soukromoprávních pozemkových služebností, tedy ameliorace hospodářského využití pozemků v okolí Říma. Toto je v přímé souvislosti s v počátku království provedeným přidělem půdy po dvou jiterch (tzv. romulovský přiděl),⁴ kterýžto výměr není nijak velký, a proto nutně vznikala potřeba po určité míře kooperace se sousedy, minimálně ve smyslu závlahy a přístupu, což jsou právě nejstarší ze služebností. Na druhou stranu bylo nutné chránit pozemek služebný před přílišným zatížením, které by naopak znesnadnilo, či přímo znemožnilo smysluplné jeho využívání.

Dané obmezení je také nutno dát do souvislosti s možnostmi, které v nakládání s pozemkem nabízí a umožňuje obligační právo. Onen zásadní rozdíl mezi obligačním závazáním se, a to i ve smyslu svolení s působením na „služebném“ pozemku, a věcně právní rolí služebného pozemku je především v nižší míře setrvalosti onoho obligačního vztahu, který je skutečným právem relativním, a tedy jeho účinnosti dochází pouze mezi konkrétními osobami. Nejedná se tedy o právo tak stabilní a těžko odstranitelné, jako je vězící služebnost, a tedy

⁴ O Romulovském rozdělení půdy viz Gaius Plinius Secundus (Plinius Starší), *Naturalis Historia*, 18, 7. *Bina tunc iugera p. R. satis erant, nullique maiorem modum adtribuit, quo servorum paulo ante principis Neronis contento huius spatii viridiariis? piscinas iuvat maiores habere, gratumque, si non aliquem culinas. Také lze nalézt zmínky při pojednávání o míře; viz: Marcus Terentius Varro Reatinus, De Re Rustica, 1,10,2. Ille, Modos, quibus metirentur rura, alius alios constituit. Nam in Hispania ulteriore metiuntur iugis, in Campania versibus, apud nos in agro Romano ac Latino iugeris. Iugum vocant, quod iuncti boves uno die exarare possint. Versum dicunt centum pedes quoquo versum quadratum. 2 Iugerum, quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratus, qui et latus est pedes CXX et longus totidem; is modus acnua latine appellatur. Iugeri pars minima dicitur scripulum, id est decem pedes et longitudine et latitudine quadratum. Ab hoc principio mensores non numquam dicunt in subsicivum esse unciam agri aut sextantem, sic quid aliud, cum ad iugerum pervenerunt, quod habet iugerum scripula CCLXXXVIII, quantum as antiquos noster ante bellum punicum pendebat. Bina iugera quod a Romulo primum divisa dicebantur viritim, quae heredem sequerentur, heredium appellarunt. Haec postea centum centuria. Centuria est quadrata, in omnes quattuor partes ut habeat latera longa pedum. Hae porro quattuor, centuriae coniunctae ut sint in utramque partem binae, appellantur in agris divisio viritim publice saltus.*

obmezení a ochrana, která by mohla být při jeho sjednávání a trvání aplikována, je samozřejmě mnohem mírnější. Z tohoto také do značné míry vyplývá, že právě na stabilní a po dlouhou dobu, mezi mnoha po sobě jdoucími subjekty působící služebnosti je nutno vložit jisté obmezení, aby se působením služebností, či služebnosti fakticky nedosáhlo stavu, kdy bude pozemek natolik zatížen, a to ve prospěch měnicích se majitelů sousedního pozemku, že by jeho obhospodařování a vůbec užívání bylo nesnadným, či nemožným. Pak by bylo možno za určitých okolností tušit, že vlastnictví takto přetíženého pozemku by bylo velice blízké vlastnictví holému, což ovšem není pro služebnosti (pozemkové) obvyklým důsledkem.⁵ Pokud by tedy došlo k uvolnění zásady, že služebnosti mají svůj limit v objektivní potřebě pozemku, pak by se bylo lze obávat, že by docházelo k obcházení pravidel obligačních a k přílišné snaze dát nejrůznějším povinnostem věcně právní charakter, jenž by mohl na neúnosnou míru zatížit budoucí majitele služebného, či služebných pozemků. Termín obcházení možná v dané souvislosti není nejvhodnější, ale je nutno jej myslet především ve smyslu obcházení účelu dané právní úpravy, než ve smyslu obcházení přímo zákonných norem.

S uvedeným obmezením také souvisí jedna ze zásad výkonu služebností, a sice že tento se má dít civiliter modo.⁶ Zde se jedná zcela přímo o ochranný institut, který má směřovat k ochraně povinného či služebného pozemku, aby se služebnost, ač zřízena k objektivní potřebě panujícího pozemku a v rozsahu stejně obmezeném, pouze formou výkonu této služebnosti nestala zcela nesnesitelnou. Jinak řečeno, objektivní potřeba pozemku upravuje především výsledek, jemuž se má služebností pro panující pozemek dosáhnout, a tím případný rozsah exploatace služebného pozemku osobou cizí, zásada civiliter modo pak omezuje a vymezuje formu výkonu takovéto služebnosti a zakotvuje pravidlo, že služebnost má být vykonávána tak, aby byla pro služebný pozemek co nejméně zatěžující.

V dané situaci je zajisté také vhodné zmínit se o samotném charakteru ochranných ustanovení a zásad. Lze se domnívat, že ochranná ustanovení vůbec spadají do oboru práva veřejného. Takovýto závěr

⁵ Jinak je tomu v případě usufructu, což ovšem není typická služebnost a pod pojem služebností se řadí teprve justiniánskou kompilací.

⁶ Dig. 8.1.9 (Cels. Lib. 5 dig.). Si cui simplicius via per fundum cuiuspian cedatur vel relinquatur, in infinito, videlicet per quamlibet eius partem, ire agere licebit, civiliter modo: nam quaedam in sermone tacite excipiuntur. non enim per villam ipsam nec per medias vineas ire agere sinendus est, cum id aequae commode per alteram partem facere possit minore servientis fundi detrimento. verum constitit, ut qua primum viam direxisset, ea demum ire agere deberet nec amplius mutandae eius potestatem haberet: sicuti sabino quoque videbatur, qui argumento rivi utebatur, quem primo qualibet ducere licuisset, posteaquam ductus esset, transferre non liceret: quod et in via servandum esse verum est.

by však byl zcela jednostranný. Jistě část ochranných ustanovení (především při pohledu do práva současného) náleží mezi veřejnoprávní úpravu, avšak soukromé právo má zcela esenciálně v sobě ochranná ustanovení zakotvena taktéž. Tato skutečnost především vychází ze zásady rovnosti soukromoprávních subjektů, respektive z jejího pojetí. Právě tato zásada pak představuje základní východisko, z něhož vyrůstají více, či méně rozšířená a silná ochranná ustanovení a instituty, což zároveň znamená, že tento systém ochrany je ve své podstatě typicky soukromoprávním institutem, který ovšem v jistém smyslu směřuje k podobnému cíli, jako některá veřejnoprávní opatření.

Dalším zásahem veřejné moci, který sám o sobě by si zasloužil pozornosti mnohem značnější, nežli mu bude možno věnovat zde, je pak omezení, respektive přímý zákaz vydržení služebnosti. Tento zásah vzchází z legis Scriboniae,⁷ jejíž přesný obsah a text je neznámý, která ovšem jím zapověděla vydržení služebností. Datování daného zákona je obvykle republikánské, či z doby augustovské.⁸ Zápověď vzcházející z legis Scriboniae však není zcela absolutní ve smyslu všech služebností jak ve smyslu klassickém, tak ve smyslu justiniánském. Co se týče systematiky justiniánské, pak se účinek dané legis nevztahuje vůbec na servitutes personae, které v době jejího vzniku vůbec jako servitutes nebyly pojímány, ale měly kategorii samostatnou. Ze servitutes praediorum jsou pak mnohdy z její účinnosti vyjímány servitutes praediorum rusticorum, které by tedy bylo možno považovat za usucapibile.⁹ Zásah provedený legis Scriboniae je skutečně vnějším zásahem, který byl vykonán na základě zákonodárné moci, aby však bylo možno daný zásah považovat za veřejnoprávní prvek, který se tímto otiskl do práva soukromého, pak by bylo nutno takovéto tvrzení podrobit testu minimálně skrze výše uvedenou Ulpianskou formulaci rozdílu mezi právem veřejným a soukromým. Při takto učiněném prověřování však do značné míry vychází, že uvedený zásah legis Scriboniae může pouze stěží představovat primární zájem římského státu. Ze skutečnosti, že není možno vydržet služebnost, nevychází pro stát a pro veřejnou moc žádný pozitivní dopad, pokud ovšem v dané době nedocházelo fakticky k ataku na státní pozemky právě formou vydržování určitých služebností. Takováto skutečnost je však značně nepravděpodobná vzhledem k charakteru pozemkových služebností, které jediné je možno pod účinek legis Scriboniae podřadit. Lze se

⁷ Dig. 41.3.4.28 (Paul. Lib. 54 ad ed.). Libertatem servitutium usucapi posse verius est, quia eam usucapionem sustulit lex scribonia, quae servitutum constituebat, non etiam eam, quae libertatem praestat sublata servitute. itaque si, cum tibi servitutum deberem, ne mihi puta liceret altius aedificare, et per statutum tempus altius aedificatum habuero, sublata erit servitus.

⁸ Viz kupříkladu F. Vering, *Geschichte und Institutionen des römischen Privatrechts*, Mainz, Franz Kirchheim, 1870, str. 297.

⁹ Viz kupříkladu *Les cinquante livres du Digeste ou des Pandectes de l'empereur Justinien*, 6, Metz Paris, 1804, str. 324 (překlad Digest).

tedy domnívat, že tento zásah legislátora byl činěn na základě společenské potřeby, která vyjadřovala vůli po vyšší ochraně pozemků, po vyšší ochraně jejich využívání a po značnější stabilitě institutu služebností, respektive stavu svobody od služebnosti, obecněji řečeno po amelioraci vztahů mezi jednotlivými soukromými subjekty. V takovémto případě však nelze považovat zásah tohoto zákona za vliv práva veřejného, ale za důsledek vývoje vztahů ve společnosti a vývoje práva obecně, byť se tento krok jeví jako v určitém smyslu nepříliš šťastný a systematický.

Další veřejnoprávní aspekt služebností, o němž je nutno se zmínit, spočívá ve velkém thematu, a sice v samotném původu služebností, v němž je možno nalézt jisté veřejnoprávní prvky. Otázka původu služebností není jednoznačná a je na druhou stranu problematikou natolik rozsáhlou a nesnadnou, že zde není možno se jí plně věnovat. Je tedy vhodné pouze odkázat na další literaturu, kde je možno seznámit se se základní argumentací veřejnoprávního pojetí původu služebností.¹⁰ Závěry o veřejnoprávním původu římskoprávních služebností nelze považovat za jednoznačné a za zcela bezpochybné, jsou však minimálně inspirativní, či minimálně by měly představovat objekt dalšího zájmu romanistů. S tímto je také spojeno zkoumání problematiky termínu *iura praediorum*, který je možno vidět jako výrazně spojený právě s možným veřejnoprávním původem služebností. I v tomto ohledu je však také nutno odkázat na uvedený text a případné další zkoumání problematiky.

Další veřejnoprávní aspekt služebností, který je spíše dalším dosahem problematiky služebností, je také institut tzv. legálních, či jinak zákonných služebností. Ryze klassicko-římskoprávnímu smyslu termínu služebností – *servitutis* jsou však vztahy, na které se vztahuje institut zákonných služebností, zcela cizí. Římskoprávní služebnosti jsou v klassickém i justiniánském smyslu užší a tedy nezahrnují ani fakticky práva, která je možno subsumovat pod pozdější termín zákonné služebnosti. Za takzvané zákonné služebnosti bývají v některých právních řádech považovány vztahy, které vznikají mezi sousedními, či blízkými pozemky a jejich stavbami, a to zcela bez přičinění jakýchkoliv právních jednání, prostě jen z povahy vlastnického práva jako takového a ze samotné povahy dotčených pozemků, jejich povrchu, charakteru a možným emissím. Uvedené vztahy se odvíjejí od skutečnosti, že jak pozemky samotné, tak vlastnické právo jako takové je limitováno pozemky a vlastnickými právy jinými a na jejich okrajích přirozeně a nutně vznikají třetí plochy a jisté překryvy, které mohou tvořit konfliktní situace. Zde je vhodné uvést příklad francouzského právního řádu, který služebnosti dělí poněkud odlišným způsobem, nežli tomu bylo v právu římském. Jak konstatuje přímo Code civil, služebnosti „vzcházejí buď

¹⁰ L. L. Kofanov, *Sul' origine delle servitù prediali nel diritto romano*, Římské právo a kodifikace, Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze ve dnech 16. – 17. dubna 2010, Praha, Havlíček Brain Team, 2010, str. 28 – 41.

z přirozené polohy místa, nebo ze závazků uložených zákonem, či z dohod vlastníků“.¹¹ Termín zákonných služebností je pak možno vztahovat bezpochybně na skupinu vztahů, založených oním druhým způsobem, tedy uvázáním ze samotného zákona. Je již diskutabilní, zdali je možno pod termín zákonné služebnosti označit skupinu první, tedy vzházející z přirozené polohy místa. Tato skupina má však blíže k samotným omezením vlastnického práva z povahy věcí, které tvoří jeho objekt, tedy z povahy, v daných případech pozemků. Jedná se tedy o omezení, které vzchází u každé věci zcela přirozeně a bez jakékoliv aktivní intervence oprávněné osoby, či vlastníka oprávněného pozemku a které určuje způsob, jímž věc ze své povahy nemůže být využívána, a to proto, že na základě fyzikálních zákonů a vlastností by se jednalo o značné omezení sousedních vlastnických práv. To, co je tedy považováno bezpochybně za služebnosti zákonné, tedy vztahy vzházející ze zákonné úpravy vlastnického práva a možností jeho výkonu, a to i ve smyslu možných intervencí vůči sousedním a blízkým vlastníkům pozemků, jsou typově o práva, která umožňují kupříkladu vstup na cizí pozemek za účelem opravy zdí, přiléhajících k pozemku, sběr přepadlých plodů apod.¹² Nutno se tedy ptát, zdali je možno v těchto vztazích, které originálně mezi služebnosti nenáleží, ale jsou jim minimálně blízké, vidět vliv a intervenci práva veřejného, či zda se jedná o integrální součást práva soukromého. Na danou otázku je nutno nahlížet opět perspektivou rozdělení práva veřejného a práva soukromého, a to vzhledem k římskému právu skrze Ulpianovu definici a pojetí rozdělení práva. Jsou tedy oprávnění shrnovaná pod termín zákonné služebnosti primárně náležející k zájmové sféře státu a obce římské, či naopak náležejí do výsostné sféry každého jednotlivce, každého subjektu práva. Z obsahu zákonných služebností, vzájemných práv a povinností pak nevyplývá zjevně žádný primární zájem státu. Dané vztahy svojí funkcí slouží především samotné existenci vlastnického práva a umožňují skutečně využívání vlastnictví v jeho plné formě, tedy jako právní panství nad věcí v jeho absolutní podobě a v plných možnostech, které objekt vlastnického práva nabízí. Zároveň je v daných vztazích dodržen základní soukromoprávní princip, a sice princip rovnosti, a to právě recipitou daných zákonných

¹¹ Code civil: Article 639 *Elle dérive ou de la situation naturelle des lieux, ou des obligations imposées par la loi, ou des conventions entre les propriétaires.*

¹² Právě na příkladu sběru přepadlých plodů je vidět, že toto právo Římané vnímali jakou součást práv a povinností ze samotného práva vlastnického, tedy nijak je nevztahovali pod služebnosti. Tato povinnost byla vymožitelná *actione de glande legenda*, jak ukazuje (odvolává se na zákon XII tabulí) již Plinius Starší (Gaius Plinius Secundus) ve svém díle *Naturalis historia*, 16, 15. *Glande opes nunc quoque multarum gentium etiam pace gaudentium constant. nec non et inopia frugum arefactis emolitur farina spissaturque in panis usum; quin et hodieque per Hispanias secundis mensis glans inseritur. dulcior eadem in cinere tosta. cautum est praeterea lege XII tabularum, ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere.* Jedná se tedy o velice starý institut, vlastní již od samotných počátků římského státu.

služebností, tedy možností, aby každý za objektivních podmínek mohl působit ve směru, který zákonné služebnosti umožňují. Zákonné služebnosti jsou tedy recipročními, v objektivním smyslu rovnými vztahy mezi subjekty, přičemž stav pozemku služebného a pozemku panujícího je již vztahem právním, nerovným však pouze v subjektivním smyslu, zatímco klassické služebnosti jsou v právech a oprávněních nerovné, a to i v objektivním smyslu práva.

Veřejnoprávní vliv na oblast služebností, který lze mít za nejzjevnější a zřejmě i nejznámější, je možno vidět v institutu *itineris ad sepulchrum*.¹³ Svoji povahou se nejedná o výjimečné právo a o výjimečnou služebnost. Jedná se o do jisté míry běžnou přístupovou služebnost, tedy právo přístupu přes cizí pozemek. Zcela výjimečné je ovšem její ustavení respektive možnost zřídit tuto služebnost i přes odpor vlastníka služebného pozemku. Je tedy zapotřebí se věnovat důvodům, proč byla možnost vzniku *itineris ad sepulchrum* změněna tímto způsobem, tedy tak, že bylo možno majitele pozemku okolo hrobu přimět ke zřízení dané služebnosti, respektive vymoci si přístup ke hrobu. Jako nejpravděpodobnější a také nejsystematičtější zdůvodnění lze považovat zdůvodnění na základě religiosity a dosahu římského náboženství a náboženského smýšlení.¹⁴ Hrob člověka byl považován za *res religiosum*, tedy věc vyňatou z obchodu a vyňatou vůbec z předmětu vlastnického práva. Takováto věc – kus půdy – byla zcela mimo možnost stát se objektem vlastnického práva a byla určena k provozování náboženských a pohřebních obřadů, jak striktně požadovalo tradiční římské náboženství. Z náboženského hlediska tedy bylo zcela nezbytné pro vykonávání náležitých obřadů umožnit pozůstalým a dalším přístup ke hrobu, neboť případné nedodržení těchto náboženských pravidel by představovalo dle tradičního smýšlení zásadní ohrožení samotné římské obce, protože takováto porušení představují narušení kýženého *pacis deorum* a bohové tedy mohou na římskou obec seslat veškeré formy hněvu a pohromy, které si tehdejší obyvatelé dokázali představit. Bylo tedy životně nutné, aby byl umožněn přístup k hrobům a vykonávání náboženských obřadů na těchto místech. Je tedy zřejmé, že tuto výjimku nelze v prvé řadě považovat za důsledek ovlivnění soukromého práva právem veřejným,

¹³ Základem tohoto institutu jsou dva fragmenty z Digest. Jednak Dig. 8.1.14.1 (Paul. Lib. 15 ad sab.). *Servitus itineris ad sepulchrum privati iuris manet et ideo remitti domino fundi servientis potest: et acquiri etiam post religionem sepulchri haec servitus potest.* Druhým fragmentem je poté Dig. 11.7.12pr. (Ulp. Lib. 25 ad ed.). *Si quis sepulchrum habeat, viam autem ad sepulchrum non habeat et a vicino ire prohibeatur, imperator antoninus cum patre rescriptis iter ad sepulchrum peti precario et concedi solere, ut quotiens non debetur, impetretur ab eo, qui fundum adiunctum habeat. non tamen hoc rescriptum, quod impetrandi dat facultatem, etiam actionem civilem inducit, sed extra ordinem interpelletur praeses et iam compellere debet iusto pretio iter ei praestari, ita tamen, ut iudex etiam de opportunitate loci prospiciat, ne vicinus magnum patiatur detrimentum.*

¹⁴ K náboženství a jeho vztahu k právu viz kupříkladu M. Skřejpek, *Ius et religio*, Pelhřimov, 999, 1999.

ale spíše náboženstvím a náboženským smýšlením vůbec. Pokud bychom daný aspekt jedné ze služebností opět poměřovali ulpianským rozdělením práva na veřejné a soukromé, pak by v daném případě odpověď nebyla zcela jednoznačná. Přirozeným zájmem celé římské obce, který se projevoval i v mnoha dalších aspektech římského práva, bylo zachování *pacis deorum* a z tohoto pohledu by tedy uvedená výjimka mohla mít svůj původ v právu veřejném, či alespoň ve společných kořenech. Na druhou stranu římské náboženství představuje i vnitřní, rodinné kultury a jejich dodržování je také předmětem celého náboženského smýšlení a náboženského názoru Římanů. V tomto smyslu pak uvedená výjimka a možnost prosadit přístup ke hrobu přes cizí pozemek představuje soukromou aktivitu a soukromý zájem jednotlivce, respektive zájem jedné rodiny. Jednoznačný závěr v dané otázce není možno zde bez dalšího přijmout, neboť ten silně se odvíjí jednak od římského náboženství, na druhé straně pak spočívá ve velice křehké, nejisté a mlhavé hranici mezi právem soukromým a právem veřejným. Samotný problém *itineris ad sepulchrum* by si zasloužil zcela zvláštní pozornost a zájem, a to nikoliv v takto stručném provedení a nikoliv v takto tematicky obmezeném rámci, neboť představuje zcela mimořádný institut, v němž se výrazně prolínají myšlenky náboženské a myšlenky právní, respektive konkrétní jeden právní institut.

Poslední otázkou, kterou je nutno zmínit a kterou je zároveň možno pouze zmínit, jsou pak jednotlivá ustanovení *Digest*, kde lze nalézt dílčí kontakty mezi právem veřejným a služebnostmi, či mezi veřejným zájmem a služebnostmi. Ustanovení, která se přímo vztahují na problematiku služebností, jsou sice v největší míře soustředěna do VIII. knihy *Digest*, avšak není možno se pouze soustředit na tuto část kompilace a je nutno zaměřit se na celek. V jeho rámci pak lze objevit nemalé množství jednotlivých fragmentů, které upravují menší, či větší výjimky za situace, kdy dochází ke kontaktu institutu služebností s veřejnou mocí, se státem. Typicky se jedná o fragmenty, které upravují například situace, kdy jedním z činitelů je pozemek náležející státu, či pozemek veřejný.¹⁵ Dalšími jsou případy, kdy určitá služebnost může být vykonávána ve veřejný prospěch, a je tedy veřejný zájem na jejím zachování a na jejím chodu, což může pro danou služebnost v subjektivním smyslu představovat poměrně specifický režim. V tomto případě se může jednak například o *servitus cloacae*, která byla nezřídka vykonávána veřejnou mocí jakožto osobou oprávněnou.¹⁶ Jiný podobný případ představují zásahy veřejné

¹⁵ Například v případě fragmentů určujících pravidla v případě veřejné cesty. *Dig.* 8.2.1pr. (*Paul. Lib.* 21 ad ed.). *Si intercedat solum publicum vel via publica, neque itineris actusve neque altius tollendi servitutes impedit: sed immittendi protegendi prohibendi, item fluminum et stillicidiorum servitute impedit, quia caelum, quod supra id solum intercedit, liberum esse debet.*

¹⁶ Viz například *Dig.* 43.23.1.3 (*Ulp. Lib.* 71 ad ed.). *Hoc autem interdictum propositum est de cloacis privatis: publicae enim cloacae publicam curam merentur.* Také ale *Dig.* 43.23.1.7 (*Ulp. Lib.* 71 ad ed.). *Quia autem cloacarum reffectio et purgatio ad publicam utilitatem spectare videtur, idcirco placuit non esse in interdicto addendum " quod non vi non clam non precario*

moci, či zákonné zásahy do služebností upravující jejich charakter, například jako tomu bylo již od XII. tabulí, kde stálo podle Gaia, že „viae latitudo ex lege duodecim tabularum in porrectum octo pedes habet, in anfractum, id est ubi flexum est, sedecim.“¹⁷ Tato problematika byla však i nadále živá, a tak můžeme v Digestech dále číst, že „via constitui vel latior octo pedibus vel angustior potest, ut tamen eam latitudinem habeat, qua vehiculum ire potest: alioquin iter erit, non via.“¹⁸ V těchto posledních jmenovaných případech je však nutno velice pečlivě rozlišovat, zdali dané obmezení a vymezení děje se z důvodu veřejné prospěšnosti a veřejného užitku jeho, anebo z důvodu ochranné funkce a zásady rovnosti typicky vlastní právu soukromému. Obsah tohoto jediného odstavce pouze odkazuje do budoucna. Jedná se totiž o výrazný vliv veřejného práva, který se však realizuje až v rámci jednotlivých druhů služebností a nikoliv na jejich obecné úrovni. Navíc množství takovýchto fragmentů nemusí být malé, a tedy představuje jednak velkou masu materiálu ke zpracování, ale hlavně se jedná o poměrně nesourodé množství jednotlivých úprav, které nemusí mít nutně větší množství vzájemných styčných bodů a ploch. Zde je tedy pouze konstatována a nastíněna jejich existence, jednotlivé zkoumání konkrétních fragmentů je však nutno přenechat na další a delší čas.

Na tomto místě by měl stát závěr celého příspěvku. Vzhledem k jeho charakteru ovšem není takový závěr snadný a snad ani správný. Celý příspěvek má spíše charakter pouhého seznamu, výčtu několika problematických míst a zamyšlení nad jejich charakterem. Cílem příspěvku bylo postihnout některé možné, ale i zavádějící či zdánlivé vlivy veřejného práva na právo soukromé, a to v poměrně úzké profilaci na služebnosti římského práva. Dalším obmezením článku pak je jeho obecné zaměření. Toto obmezení je dáno především šíří a rozmaností jednotlivých služebností, kde by bylo možno k jedné každé služebnosti, či k jejich většině nalézt zvláštní pravidla pro situace, kdy je v jejich rámci zakomponován nějaký veřejnoprávní prvek, tedy kupříkladu zájem římské obce, či římského státu. Výše uvedené problematické okruhy byly povětšinou pouze zdánlivými veřejnoprávními vlivy, či byly ve své funkci paralelní k potřebám veřejného práva, respektive k potřebám římské obce, či římského státu. Na obecnou část nauky služebnostní tedy nepůsobilo velké množství veřejnoprávních vlivů, jak z posední jmenované problematiky vyplývá, lze však tušit poměrně výrazný vliv a výraznou modifikaci jednotlivých služebností, jestliže v nich figuruje veřejnoprávní prvek. Jako závěr by tedy mimo jiné mělo působit zjištění, že případný další zájem o vztah práva veřejného a soukromého v oblasti služebností je zapotřebí a bylo by také jistě

ab illo usus", ut, etiamsi quis talem usum habuerit, tamen non prohibeatur volens cloacam reficere vel purgare.

¹⁷ Dig. 8.3.8 (Gai. Lib 7 ad ed. provinc.).

¹⁸ Dig. 8.3.23pr. (Paul. Lib. 15 ad sab.).

vhodné, soustředit právě na oblast jednotlivých služebností a jednotlivých práv.

Literature:

- V. Arangio-Riu, Istituzioni di diritto romano, Napoli, Jovene, 1998
- P. Bonfante, Istituzioni di diritto romano, Torino, Giappichelli, 1946
- Gaius, Institutiones
- L. Heyrovský, Dějiny a systém soukromého práva římského, Bratislava, 1929
- Gaius Plinius Secundus (Plinius Starší), Naturalis Historia
- M. Skřejpek, Ius et religio, Pelhřimov, 999, 1999
- M. Talamanca, Istituzioni di diritto romano, Milano, Giuffrè, 1990
- Marcus Terentius Varro Reatinus, De Re Rustica

Contact – email

sejdl.j@gmail.com